

Danmarks Stednavne 100 år

Navnestudier
udgivet af Arkiv for Navneforskning
Nr. 46

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Navnestudier nr. 46

Udgivet af Arkiv for Navneforskning
Københavns Universitet

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusulanums Forlag
København 2022

© 2022 Forfatterne og Arkiv for Navneforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner og virksomheder, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Grafisk tilrettelæggelse: Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen.

Alle artikler i bogen er fagfællebedømt.

Bogen er udgivet elektronisk hos Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab samt hos Museum Tusulanums Forlag.

ISBN: 978-87-635-4707-9

ISSN: 0470-5165

I kommission hos
Museum Tusulanums Forlag
Rådhusvej 19
2920 Charlottenlund
www.mtp.dk

Forsideillustration:

Udsnit af kort over Samsø (*Samos Baltica vulgo Samsöe*) tegnet af Diderich Christian Fester i 1763 og udgivet i Erich Pontoppidans *Den Danske Atlas* bind II fra 1764. Mens stednavne i selve tekstafsnittene af atlasset er exciperet og gengivet i *Danmarks Stednavne 1: Samsøs Stednavne*, så er navneformerne på atlassets tilknyttede Samsø-kort ikke medtaget i bindet. © Det Kgl. Bibliotek.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
RIKKE STEENHOLT OLESEN	
Individ og kollektiv – At løfte <i>Danmarks Stednavne</i>	9
JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN	
DS 1: <i>Samsøs Stednavne</i> – 100 år efter	31
BENT JØRGENSEN	
Huller i osten. Om mangler i <i>Samsøs Stednavne</i>	51
GILLIAN FELLOWS-JENSEN	
Onsbjerg on Samsø and Roseberry Topping in Yorkshire	59
BIRGIT EGGERT	
<i>Samsø</i> og andre navne på store jyske øer	69
LARS-JAKOB HARDING KÆLLERØD	
<i>Bødker, Klejs og Pedersen</i> . Om brugen af mellemnavne på Samsø i det 18. og 19. århundrede	79
MARTIN SEJER DANIELSEN	
Stedse og i over 20 år kendt under tilnavnet <i>Fabricius</i>	113
MICHAEL LERCHE NIELSEN	
<i>Kornmaaler</i> og andre samsiske efternavne	139
SUSANNE VOGT	
Iver Ellung (1757–1820) – geografisk-økonomisk landinspektør og antikvar. Mere end bare stednavne	153
BENTE HOLMBERG	
<i>Snekke</i> -navne nok engang	179
SOFIE LAURINE ALBRIS & ANDERS PIHL	
Bornholms førkristne landskab og bebyggelse. Nogle ekstralingvistiske perspektiver på <i>Danmarks Stednavne 10</i>	199
PEDER GAMMELTOFT	
Viden og vanvid – om stednavneværker i digital form	249
BIRGIT EGGERT	
<i>Danmarks Stednavne</i> – en bibliografi	261

Huller i osten

Om mangler i *Samsøs Stednavne*

BENT JØRGENSEN

I forordet til *Danmarks Stednavne 1: Samsøs Stednavne* kan man bl.a. læse, at i “den foreliggende Behandling af Samsøs Stednavne har man søgt saavidt muligt at faa alle ældre Navne med, for at Bogen samtidig kunde bidrage til at gøre opmærksom paa, hvor overordentlig mange Navne, der findes fra gammel Tid [...]. Samsøsamlingen indeholder alle forefundne Naturnavne og Marknavne, men dette er ellers i Almindelighed ikke Tilfældet med Udvalgets topografiske Samling, der har lagt Hovedvægten paa Bebyggelsesnavne (Byers, Gaardes og Huses Navne) [...]. Udvalget [dvs. Stednavneudvalget] er klar over, at det vil være vanskeligt fremtidig at udgive alle Egenes Stednavne i lignende udførlig Behandling”. Hermed er sporet lagt ud for den bredde i materialeudvælgelsen, der kendetegner udgivelsen af *Danmarks Stednavne* (DS) frem til vore dage. *Samsøs Stednavne* kommer derved til at ligge nærmest op ad DS bd. 3–7 (Sønderjylland), bd. 10 (Bornholm), bd. 13 + 15 (Sydfyn-Tåsinge), bd. 18 (to herreder i Randers amt), bd. 19–20 (et herred i Københavns amt), bd. 22 (Amager) og bd. 25 (et herred i Københavns amt).

I udgavens kildefortegnelse (s. xiii–xiv) fås et dækkende indblik i, hvilke kilder der er benyttet, og afslutningsvis også en kort begrundelse for, hvorfor navneformer fra udskiftningstidens taksationer og delingsplaner i almindelighed er forbigået, når der er bevaret originale udskiftningskort. Da kortene er basis for hele det videre udskiftningsforløb, er det med rigtig god grund, at det er deres navneformer, der lægges til grund. Det er ikke her, man med rimelighed kan lede efter eventuelle mangler inden for den selvopstillede ramme. De mangler og kompletteringsmuligheder, som den følgende fremstilling handler om, beror dels på (1) iagttagelse af et enkelt fraværende bebyggelsesnavn, (2) iagttagelse af et enkelt fraværende kort som kilde og (3) mere generelle overvejelser over ikke medtagne navnekategorier.

Brottrop

I *Acta pontificum Danica – Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark* (APD) bd. 3, der dækker perioden 1431–1471 og som udkom i 1908, finder man i dokument nr. 2025 med datoen 14. september 1454 en tekst, der omtaler, at Århuskanniken Arnold Henriksen både har et kanonikat og præbende i Århus samt “parrochiale[m] ecclesiam in Brottrop in Samsø Arusiensis diocesis”, dvs. ‘sognekirken i Brottrop på Samsø i Århus stift’. I registret til APD noteres *Brottrop* som et sogn på Samsø med tilføjelsen “Ellers ukendt”. I Arkiv for Navneforsknings samlinger er navnet i den topografiske samling noteret i herredslægget i samme kontekst som i kildeudgaven men uden yderligere bemærkninger, hvilket betyder ‘ulokaliseret på øen’, og i det alfabetiske middelalderregister er navnet noteret på samme måde men med tilføjelsen “Besser S?”. Navnet optræder dog ikke i lægget for Besser sogn. Det er muligt, at det forsigtige forslag udspringer af en idé om samhör med *Bratten Bøgebjerg* i Østerby ejerlav (DS 1: 76) eller *Brodbjerg* i Besser ejerlav (DS 1: 76). Overleveringen af disse navne støtter dog ikke nogen identifikation. Registreringerne i Arkiv for Navneforsknings samlinger er sket efter udgivelsen af *Samsøs Stednavne*, men i betragtning af at kilden er udgivet i 1908 og endda i en central serie vedrørende Danmarks middelalder påbegyndt allerede i 1904, burde udgiverne af *Danmarks Stednavne* have opfanget navnet *Brottrop*.

Et sogn med dette navn optræder kun denne ene gang, og dets mulige tolkning burde naturligvis have interesseret udgiverne af *Samsøs Stednavne* stærkt. Der er ingen tvivl om, at navnets efterled er *torp*, glda. *thorp*, n., der er vidt udbredt i Danmark og også optræder i en række landsbynavne på Samsø. Det antages almindeligvis at betyde ‘udflytterbebyggelse’, hvad der dog ikke hindrer, at det mange steder i landet indgår i sognenavne (se f.eks. Dam 2015: 74–80). Det er ofte sammensat med et personnavn som forled. På Samsø er det i al fald tilfældet i *Agerup*, *Alstrup* og de forsvundne *Glistrup* og *Olstrup*. I *Samsøs Stednavne* vil man finde flere forslag til personnavn som forled i *-torp*-navne, men nyere forskning er generelt mindre tilbøjelig til at vælge denne tolkningsmulighed som den principale. For *Brottrops* vedkommende foreligger der ikke nogen umiddelbar oplagt personnavnemulighed. Skrivemåden med *-tt-* indicerer, at forleddet i sig selv har indeholdt *-tt-* eller har endt på en dental (*-t*, *-d* eller *-th*), der eventuelt efter apokope er smeltet sammen med efterleddets indledende *th-* til *-tt-*. *Danmarks gamle Personnavne* (DgP) anfører under opslagsformen

Broddi en sagnhistorisk kæmpe og en lægbroder i Lund (DgP I: 162 f.), og det er ikke meget at bygge på. Det lidt hyppigere mandsnavn Brod (DgP I: 162) har *-s-* i genitiv og kommer derfor ikke på tale. Uden sproglige vanskeligheder kan navnet forklares som en sammensætning med som forled subst. *bråde*, glda. broti, m. ‘dyngne fældede træer, forhug’ (Kalkar I: 291 f., V: 147).

Figur 1. Kortudsnit fra det høje målebordsblad (1890) over Tranebjerg by. I byens nordvestlige udkant er med signatur markeret kirkens og kirkegårdens beliggenhed. Umiddelbart sydvest herfor er indtegnet en bakkesignatur med et X til markering af voldstedet for ‘Bratingsborg’. © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

Også lokaliseringen på Samsø burde udgiverne naturligvis have interesseret sig for. Er det et af de eksisterende sogne, der har forandret navn? Har der været endnu en kirke? Til det sidste spørgsmål må man sådan set svare ja. Voldstedet Gammel Bratingsborg midt i Tranebjerg by rummer foruden borgterrænet også resterne af en kirke, der af *Danmarks Kirker* (DK, Holbæk amt: 2562) foreslås muligvis at være den omtalte Brottrop. DK lader stå åbent, om det blot har været en kirke for borgen, men Skov (2020: 101) skriver, at det ser ud til, at kirken blev istandsat efter borgens ødelæggelse i 1289 og i hvert fald var i brug indtil omkring 1320–30. Det må da have været som sognekirke. Dens efterfølger er naturligvis Tranebjerg kirke få hundrede meter væk. Den synes bygningshistorisk kun at kunne spores tilbage til sidste del af

1300-tallet, og i historiske kilder er den først kendt i 1500-tallet, idet to belæg Tranberich 30/3 1454 (APD VII 5883 og 5886) må anses for at vedrøre Tranbjerg sogn i Ning herred. DK antyder, at *Brottrop* (DK skriver uvist hvorfor *Brottorp*) også kunne tænkes at have vedrørt en mulig forsvundet kirke ved Brundby, men anfører selv at der her helt mangler fysiske spor efter en sådan.

Endnu en mulig, ja oplagt tilknytning til Tranbjerg repræsenteres af selve borgtomten ved Tranbjerg. Den har nu navnet *Gammel Brattingsborg*, men var, indtil Søllemarksgård sydligst i sognet i slutningen af 1600-tallet sneg sig ind på navnet ved at kalde sig *Ny Brattingsborg*, den egentlige og eneste bærer af navnet. Det er nærliggende at forestille sig, at denne borg efter sin beliggenhed oprindeligt har været kaldt *Brottrøpsborg. Man kan ganske vist ikke én til én opstille sproglige udviklingsregler, som fører fra *Brottrøpsborg til Brattingsborg, men to gode argumenter for forbindelsen kan dog opstilles. For det første har sammensætninger, hvis første led i sig selv er en sammensætning, en tendens til at mishandle det mellemste af de tre led, det der typisk har det svageste bitryk. Mærk i den forbindelse eksempler som *Oremandsgård* på Sydsjælland (1356 (1476) Ormæhowet + gård; DS 16: 208), *Engelstholm* vest for Vejle (28/11 1452 Engylstholm – af *Engelsted + holm; DS 8: 98), *Temmeshave*, huse på Vestfyn (1682 Tømmemosehaufue; DS 14: 301), *Skanderborg* i Østjylland (6/7 1176 (ca. 1500) Sklandethorp + borg; DS 12: 12), og *Vindbyholt* ved Præstø (29/6 1387 (1400) Windebotheholt; DS 16: 110). Det må også anføres, at det ikke er nogen væsentlig hindring, at der i forleddet veksles mellem *o* og *a*, jfr. Hansen 1962: 51.

For det andet bliver *Brattingsborg* i middelalderen og den efterfølgende tid et yndet navn til forskellige borge eller borgrester eller formodede sådanne. Kernen i denne sammenstilling er der allerede redegjort for i DS 1: 3, herunder også forbindelsen til folkevisenavnet *Birtingsborg*, men udbredelsen over det danske sprogområde havde pionererne bag DS 1 naturligvis ikke overblik over, og der foreligger faktisk stadig ikke nogen gennemarbejdet og med sikkerhed udtømmende oversigt. For så vidt angår forekomsten i folkeviser, kan der nu henvises til registerbindet til DgF. For forekomst i øvrigt i Danmark kan nævnes lokaliteterne *Brattingsborg*, Brovst sogn, Øster Han herred (et sagnslot, jfr. Trap 1960: 395 og DS 21: 80); *Brattingsborg*, Klejtrup sogn, Rinds herred (et voldsted; jfr. Trap 1962: 288); *Brattingsborg*, Dollerup s., Nørlyng h. (et voldsted som del af Hald hovedgårdskompleks på Resens Atlas ca. 1670, jfr. Trap 1962: 313 f.);

Brattingsborg, Hørning sogn, Sønderhald herred (en banke med en helligkilde, Trap 1963: 892); *Brattingsborg*, Sottrup sogn, Nybøl herred (et areal ved en kystskrænt; jfr. DS 7: 35); og *Birtingsborg*, Grønholt sogn, Lyng-Kronborg herred (forsvundet gård; 16/1 1497 Byrtingsburgh, 1542 DaMag 3 rk VI: 346 Biertingsborig). Hertil kommer i Skåne *Brattingsborg* i Ivö sogn, Villands herred (SkO 21: 113).

Det må stå klart, at med en sådan repræsentation må tolkningen af navnet søge ét fælles ophav, og det må betragtes som lige så klart, at det som allerede anført i DS 1: 3 har tilknytning til folkeviserne om Didrik og hans kæmper (DgF bd. 7–10). Det er derimod mindre overbevisende, når DS 1 med forskellige hjemmelsmænd vil forbinde navnet med det oldn. adj. *bjartr* ‘strålende’ eller adj. *brat* ‘stejl’, og når disse muligheder igen dukker op i DS 21. I DS 21 anerkendes dog overordnet navnets tilknytning til det franske landskabsnavn *Bretagne*, en indsigt der vist nok tidligst ekspliciteres af Hald (1950: 193 f.) og i øvrigt følges op af Andersson (1972: 10 f.) med tilslutning fra Hallberg (1976: 69), Jørgensen (1982: 23 f.) og Sandnes (2016: 113). Det kan naturligvis sagtens tænkes, at lokale forhold opfattet som ‘strålende’ eller ‘stejl’ kan have medvirket til nogle steder at tiltrække navnet, men for Samsøs vedkommende er den her fremsatte forklaring, at et gammelt voldsted og et næsten forsvundet stednavn, *Brottrop*, har tiltrukket folkevisenavnet *Brattingsborg*.

Ikke medtagne navne

Udgør fraværet af navnet *Brottrop* et lidt svært undskyldeligt hul i *Samsøs Stednavne*, er der andre påviselige huller i osten, som det er rimeligt at diskutere betimeligheden af at kritisere. Den indledende kildeoversigt i DS 1: xiii–xiv dokumenterer, at udgiverne har søgt at dække både dybt og bredt, og at der naturligvis alligevel findes noget, der måske burde have været medtaget, er et vilkår, som alle udgivere af DS og tilsvarende værker er undergivet.

En enkelt kilde undrer det mig dog, at man har forbigået, nemlig Videnskabernes Selskabs konceptkort (VSKOrig) fra 1777. Ganske vist er der gjort brug af Laurids de Thurahs kort fra 1755, og det har både en pålidelig gengivelse af øens form og et rimeligt pænt antal stednavne, men der er omkring 35 navne, hvor VSKOrig kan præstere en ny ældste eller yngste form, og der er omkring 25 navne, hvortil VSKOrig er den eneste kilde. Usikkerheden omkring talangivelserne skyldes, at enkelte navne muligvis skal kombineres med marknavne eller andre naturnavne,

der ikke er overleveret på kort. På den måde er brugerne af DS 1 unddraget bekendtskabet med *Madposen* lidt nord for Stavns, med *Bagerbroe* på Hjortholm, med *Tingbjerg* lidt sydvest for Besser og med *Tanghave* mellem Grydenæs og Vesborg for nu blot at anføre nogle få eksempler.

Figur 2. Original- eller konceptkortene til Videnskabernes Selskabs kortlægning af Danmark i 1760-80'erne rummer en mængde flere stednavne end hvad der er medtaget på de bedre kendte, trykte kort. På kortet over Samsø, der er fra 1777, ses f.eks. 'Madposen' nord for Stavns by i kortudsnittets øverste kant, mens 'Bagerbroe' er at finde på øen Hjortholm i Stavns Fjord. © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

En kilde, som i nyere bind af DS har fået en mere central plads, er de forskellige gejstlige optegnelser vedrørende præsternes jordtilliggende i de såkaldte herredsbøger. De er alle bevarede for Samsøs vedkommende med datering 1690 og 1772, men kun udnyttet for Nordbys vedkommende og dér kun indirekte, idet de tilsyneladende indgår i den samling af håndskrifter, der i DS 1: xiii betegnes "Jac.", dvs. håndskrifter eller optegnelser foretaget af pastor Jacobsen, der var præst i Nordby 1851–67. Plusstoffet i disse optegnelser om præstejorden er beskedent, men dog til stede. Det fremgår således, at det navn, der i DS 1: 34 er opført som *Boven* og alene er overleveret gennem en optegnelserform indhentet til DS 1, kan genkendes allerede i herredsbogen 1690 for

Kolby sogn i formen ‘bouspiald’. I Tranebjerg sogn leverer herredsbogen 1772 navnet *Bødker-stykket*; det kendes ikke andre steder fra.

Blandt osteelskere er Samsø en ost med få mellemstore, ensartede huller. Sådan forholder det sig ikke med stednavneudgaven for Samsø. Her er hullerne mere uensartede. Det er dog ikke meningen her at gå nærmere ind på andre enkeltkilder, men blot helt generelt konstatere at der med flid og grundig arkivsøgning vil kunne lægges adskillige stednavne til den i DS 1 præsenterede mængde, og at man med optegnerblokken i hånden i vore dage ville kunne supplere med mange yderligere stednavne, som slet ikke fandtes på udgivelsestidspunktet. Det gælder en lang række mindre ejendomme, herunder ikke mindst sommerhuse forskellige steder ved kysten, og det gælder øens forskellige veje, hvoraf kun et meget lille antal havde navn i 1922. Lige så lidt som i 1922 er det i vore dage noget ideal for DS at beherske og medtage den slags navnestof. Dets registrering og tolkning varetages ofte meget bedre lokalt, så lad hermed denne opfordring være givet videre.

Kilder og litteratur

Andersson, Thorsten (1972): *Litterära ortnamn, i: Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift 1972*, s. 3–20.

APD = *Acta pontificum Danica – Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark*, udg. af A. Krarup & J. Lindbæk, København 1904–43.

Dam, Peder (2015): *Bebyggelser og stednavnetyper* (Navnestudier 44), København.

DaMag = *Danske Magazin* (1. række), *Nye Danske Magazin* (2. række), *Danske Magazin* (3. række ff.), København 1745 ff.

DgF = *Danmarks gamle Folkeviser*, udg. af Svend Grundtvig m.fl., København 1853–1976.

DgP = *Danmarks gamle Personnavne*, udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby, København 1936–64.

DK = *Danmarks Kirker: Holbæk Amt*, udg. af Nationalmuseet, København 1979–94.

DS = *Danmarks Stednavne*, udg. af Stednavneudvalget, København 1922 ff.

BENT JØRGENSEN

- Hald, Kristian (1950): *Vore Stednavne*, 1. udgave, København.
- Hallberg, Göran (1976): Kring några skånska namnmiljöer: indelningsverk, herrgårdskultur och uppkallelse efter utomskånska förebilder, i: *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1976*, s. 43–91.
- Hansen, Aage (1962): *Den lydlige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden* (bind I: Vokalismen), København.
- Jørgensen, Bent (1982): *Dansk Stednavneleksikon* (bind 2: Jylland – nordlige del), 1. udgave, København.
- Kalkar = Otto Kalkar: *Ordbog til det ældre danske Sprog*, København 1881–1918; fotografisk optryk med ændringer, København 1976.
- Sandnes, Berit (2016): *Skånes ortnamn: Villands härad och Kristianstads stad* (SkO 21), Göteborg.
- SkO = *Skånes ortnamn*, serie A (Bebyggelsenamn), Lund 1958 ff.
- Skov, Hans (2020): Samsøs borge, i: *Bebyggelse på Samsø i vikingetid og middelalder*, red. J. Linaa & L.K. Larsen, Højbjerg, s. 99–109.
- Trap = *J.P. Trap: Danmark*, 5. udgave, København 1953–72.

Summary

Holes in the Cheese: Absences in *Samsøs Stednavne*

This article deals with various forms of absence in DS 1. The main content is the treatment of an unmentioned medieval parish name *Brottrop*, which is thought to contain the noun ODan *broti* m. ‘pile of felled trees, abatis’ and the noun *torp* ‘thorp, secondary settlement’. Attention is also paid to one particular source, the original maps produced by Videnskabernes Selskab, which were not used in DS 1 and which can supplement a number of names that were treated there. A few other omitted names are mentioned in passing.